

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/26514>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

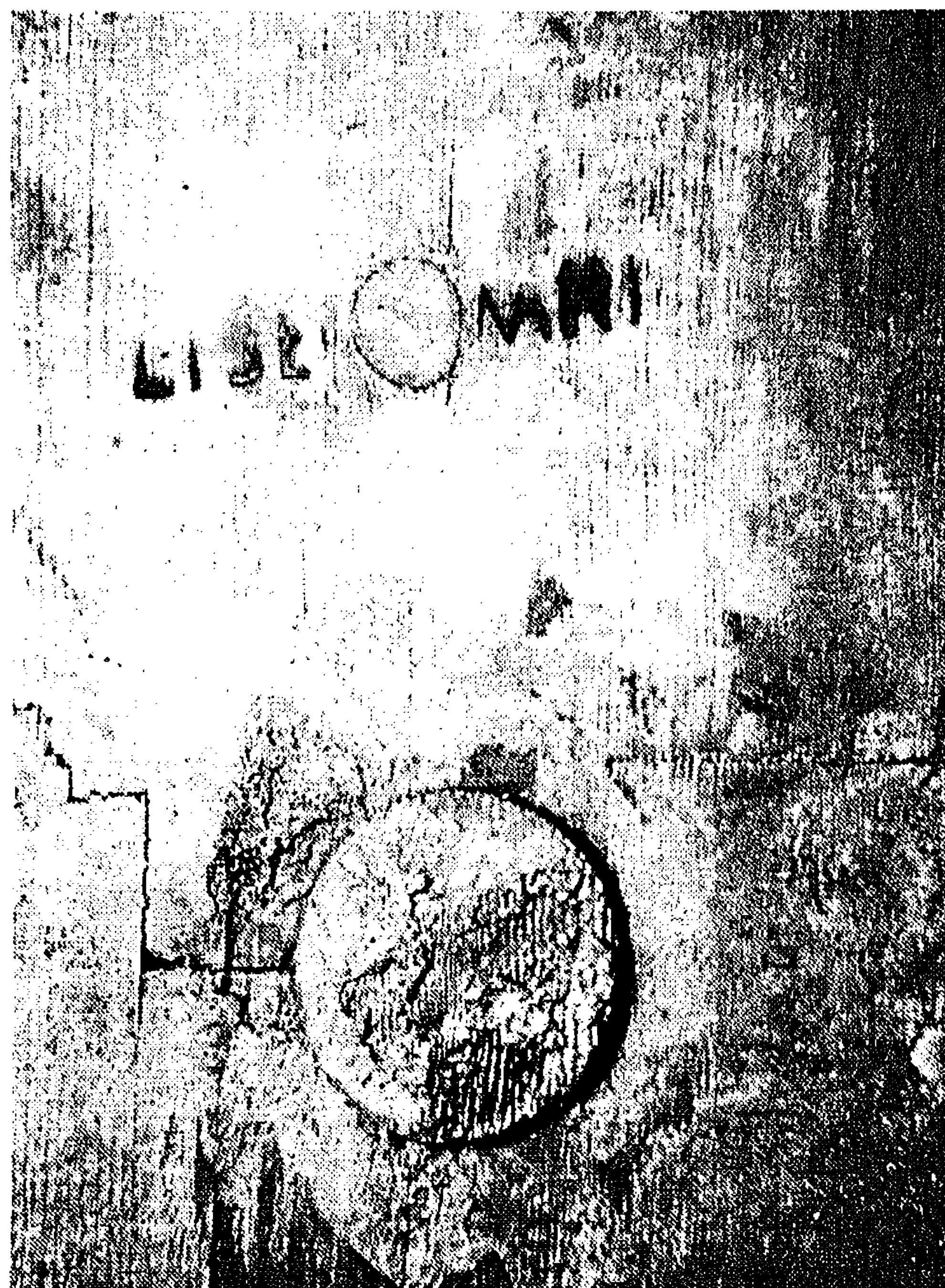
WAT STAAT ER OP HET VAT VAN VELSEN?

Westerheem XXVII, 1978, 8-12.

Wat staat er op het vat van Velsen?

J. E. Bogaers

In zijn artikel „Een Romeinse waterput te Velsen” (Whm. 26, 1977, 224-229) heeft drs. E. L. Schimmer niet alleen o.a. een Romeins wijnvat gepubliceerd, maar tevens enige problemen naar voren gebracht betreffende de twee namen die daarop voorkomen. „... op 3 duigen aan de binnenkant en op 1 duig aan de buitenkant (was) de naam A. CESTIS ingeslagen. (niet ingebrand)”. „In een van de duigen werden het vulgat en een ontluchtingsgat aangetroffen met daarin de originele houten stoppen nog aanwezig. (....) Over het ontluchtingsgat was aan de buitenkant van de duig de naam ingebrand: „LISEI MARI”, vermoedelijke betekenis: „van LISEUS MARUS””. De naam A. Cestis zou, omdat deze vooral aan de binnenkant van de ton is aangetroffen, aan de duigenmaker moeten worden toegeschreven. De fabrikant van het vat of de wijn-

handelaar zou Liseus Marus hebben geheten.

A. Cestis en Liseus Marus zien er echter bepaald niet uit als Latijnse namen, of althans als namen die in de Romeinse tijd kunnen thuishoren.

Bij het volgende gelieve men te bedenken dat de volledige naam van een Romeins burger gewoonlijk bestond uit drie delen: een voornaam (praenomen), een familienaam (nomen; nomen gentile of gentilicium) en een bijnaam (cognomen), b.v. M(arcus) Ulp(ius) Traianus; verder dat de ton uit Velsen (I) ongetwijfeld dateert uit de eerste helft of uit het midden van de 1ste eeuw na Chr.¹⁾ en dat in de vroeg-Romeinse tijd het cognomen vaak niet gebruikt werd.

Om de oplossing van de Velser epigrafische problemen te bevorderen is de heer Schimmer zo vriendelijk geweest, aan de schrijver enige foto's van de inscripties te sturen.

1. A. CESTIS. Viermaal is dit merk ingeslagen, steeds echter zeer zwak en min of meer onvolledig. Op grond van een combinatie van de vier „indrucken” staat de tekst vast. Deze kan als volgt worden aangevuld en gelezen: A(uli) Cesti S() = van A(ulus) Cestius S. . . . Cestius is een bekende Romeinse familienaam. S is ongetwijfeld de afkorting van een naam (b.v. Severus of Silvanus), d.i. ofwel het cognomen van A. Cestius, ofwel de naam van een slaaf van A. Cestius, of het cognomen van een vrijgelatene van hem²⁾.

Aulus Cestius kan de fabrikant van het vat zijn geweest; deze heeft eventueel als duigenmaker een zekere S. in dienst gehad³⁾.

2 LISEI()MARI (MA in ligatuur). Op afb. 6 in Schimmer, a.w., 227 is — vermoedelijk als gevolg van een ongerechtigheid op het negatief — ten onrechte een (verhoogde) punt te zien tussen de L en ISEI. De tweede I van LISEI is twijfelachtig; het kan inderdaad een I zijn, maar ook een gedeelte van een andere letter

met een verticale streep, b.v. een N of een T. De R van MARI is zeker, ook al is deze letter aan de bovenzijde open.

Gaat het hier nu om twee stempels aan weerskanten van het ontluchtingsgat of om één stempel, dat over het gat met de daarin na het vullen aangebrachte houten spon of stop is ingebrand? Bovendien kan men zich afvragen of de stop die zich thans in het ontluchtingsgat bevindt en waarop geen sporen van lettertekens te zien zijn, wel de originele is; de bovenkant van deze stop ligt gelijk met de buitenzijde van de bijbehorende duig.

In tegenstelling tot de mening van Schimmer lijkt het geenszins onmogelijk dat de oorspronkelijke stop van het ontluchtingsgat in later tijd door een andere is vervangen. Tijdens het aftappen van de wijn (zeer waarschijnlijk door middel van een koperen, aan de bodem bevestigde kraan⁴⁾) kan het ontluchtingsgat heel goed als luchtgat gebruikt zijn. In een volgend stadium zou het vat opnieuw met een vloeistof gevuld en het ontluchtingsgat met een andere stop afgesloten kunnen zijn.

Lisei Mari: van L(ucius) Ise(i)us Marus of van Lise(i)us Marus? Deze verklaringen zijn nauwelijks geloofwaardig; het nomen gentilicium zou er dan zeer vreemd uit zien, en Marus (oorspronkelijk een Oscisch praenomen) komt slechts hoogst zelden voor als cognomen⁵⁾.

Lisei Mari: van Lise(i)us, slaaf van Marius? (Marius is een bekend nomen gentilicium, afgeleid van een Oscisch praenomen). In dat geval is de naam van de slaaf ongewoon en onverklaarbaar.

Een andere, wellicht betere oplossing zou kunnen zijn, dat MARI hier gezien moet worden als de genitivus van het Keltische achtervoegsel of suffix —*marus* (= groot, aanzienlijk), dat men aantreft in tal van Keltische (Gallische) persoonsnamen, b.v. Ategniomarus, Atepomarus, Dinomogtimarus, Ibliomarus, Leitomarus, Moce-timarus, Viridomarus enz.⁶⁾. Dan zouden we te doen kunnen hebben met de geniti-

vus van Liseimarus of — als er op de oorspronkelijke stop van het ontluchtingsgat ook nog een of meer letters te lezen zijn geweest — eventueel b.v. Lisen[io?]marus. Daarbij moet echter uitdrukkelijk worden opgemerkt dat een naam Lise — momenteel noch uit het Keltisch noch uit het Latijn bekend is.

Als het hier geuite vermoeden juist is, dan kan Lisei(?)marus de naam zijn van de producent/leverancier van de wijn of van een groothandelaar, een negotiator vinarius, die nadat het vat was gevuld, aan weerskanten van de stop in het ontluchtingsgat, of liever daaroverheen, zijn naam heeft laten inbranden bij wijze van handelsmerk.

In 1959 heeft G. Ulbert een overzicht gegeven van alle in de literatuur te vinden wijnvaten uit de Romeinse tijd⁷). Daarbij wijst hij ook op stempels die zijn aangebracht over stoppen in vulgaten en ontluchtingsgaten. „Bei den Rheinfässern wurde dies bis jetzt nie beobachtet”. LISEI()MARI zou het eerste gepubliceerde voorbeeld kunnen zijn uit het noordwestelijke deel van het Romeinse imperium, indien Ulbert in dit verband niet de — overigens wel door hem vermelde⁸) — ton over het hoofd had gezien die in 1893 te Bunnik-Vechten is opgegraven. „Stempel beim Spundloch: CGM() mit Brenneisen eingebrannt”. De letters CGM bevonden zich ogenblikkelijk links van het bomgat of vulgat, maar de daarin behorende spon was niet meer aanwezig. De inscriptie is aan de rechterzijde hoogst waarschijnlijk langer geweest; de tekst heeft zich praktisch zeker uitgestrekt tot op (of over?) de stop⁹). Ulbert kende dergelijke stempels in 1959 alleen uit Budapest en Regensburg. In verband hiermee heeft hij melding gemaakt van A. Kusinsky's vermoeden met betrekking tot de in Budapest gevonden exemplaren, dat deze afkomstig zouden zijn van douanebeambten¹⁰). Bij de import van waren in een bepaald tolgebied moesten invoerrechten betaald

worden ($2\frac{1}{2}\%$)¹¹). De over stoppen van tonnen aangebrachte stempels zouden de namen van douanebeambten bevatten en gediend hebben om aan te geven dat de invoerrechten betaald waren.

Voor deze opvatting is eigenlijk geen deugdelijk argument naar voren gebracht; ze lijkt louter hypothese en de juistheid daarvan zal wel nooit te bewijzen zijn. Voorlopig is het in ieder geval waarschijnlijker dat dergelijke stempels betrekking hebben op leveranciers of groothandelaren. Het zou overigens van groot belang zijn te weten vanwaar de in Velsen gevonden ton (met de daarin vervoerde wijn) afkomstig is. Daarvoor is zeker een nader onderzoek van het hout der duigen noodzakelijk. Wellicht kan men momenteel het beste vermoeden dat een en ander uit Italië of uit het zuiden van Frankrijk is aangevoerd¹²).

Uit publikaties weten we dat stempels op (stukken van) wijntonnen uit Romeins Nederland vooral bekend zijn uit Voorburg-Arentsburg¹³), verder ook uit Bunnik-Vechten¹⁴), Nijmegen¹⁵), Rijswijk-De Bult¹⁶), Valkenburg Z.-H.¹⁷) en thans ook uit Velsen.

Het is hier wel een goede gelegenheid om nog eens de aandacht te vestigen op verreweg de meest interessante inscriptie die in ons land is aangetroffen op een deel van een Romeins wijnvat. Het opschrift komt voor op een te Valkenburg Z.-H.-dorp gevonden plank van de bodem van een ton (zilverden, *Abies alba* Mill.). Dit in zijn soort unieke stuk, dat in 1974 zonder epigrafisch-historisch commentaar is gepubliceerd¹⁸), behoort naar alle waarschijnlijkheid tot het castellum van periode 1, dat thans omstreeks 40-42 na Chr. wordt gedateerd¹⁹). Het begin van het castellum te Valkenburg-dorp kan dus gevallen zijn onder de regering van keizer Caligula (37-41).

De tekst van de inscriptie, die naar het schijnt met behulp van afzonderlijke, metalen letters is ingebrand, luidt: C.

CAE. AVG. GER / IVLIOR BALON. In de eerste regel is ongetwijfeld C(aius) Cae(sar) Aug(ustus) Ger(manicus) vermeld; dit zijn de namen waarmee keizer Gaius (= Caius) = C. Iulius Caesar, vooral bekend onder zijn bijnaam Caligula („Soldatenlaarsje”), tijdens zijn regering op monumenten is aangeduid. Voor het overige is het opschrift een groot raadsel, dat wel onoplosbaar lijkt te zijn. De tweede regel, Iulior(um) Balon(um?), geeft de indruk betrekking te hebben op de plaats van herkomst van de wijn, vermoedelijk een van de tot het keizerlijke (Juli-sche) bezit behorende wijngaarden. Het gaat hier in ieder geval om een ton wijn, eigendom van de keizer en naar het schijnt

in de eerste plaats bestemd voor consumptie door Caligula en zijn naaste omgeving, zijn familie en zijn hofhouding, of zijn generale staf.

De inscriptie lijkt een herinnering te zijn aan het verblijf van Caligula in Germania en Gallia, aan de Rijn en aan de Noordzee, in de jaren 39 en 40²¹⁾. Het is echter de vraag wat men daaruit mag concluderen: heeft de keizer zelf in die tijd in Valkenburg Z.-H. of in de omgeving van die plaats verbleven, of heeft eventueel de praefectus of een van de andere officieren in het castellum van Valkenburg om welke reden dan ook kunnen beschikken over Caligula's eigen wijn en zich daaraan te goed gedaan...?

Noten:

- 1) J. E. Bogaers — C. B. Rüger (ed.), *Der Niedergermanische Limes*, Köln 1974, 30 vv.; W. Glasbergen — Sophia M. E. van Lith, *Rei cretariae Romanae fautorum (RCRF) Acta* 17/18, 1977, 5 vv.; M. D. de Weerd, *Holland* 8, 1976, 250 vv.
- 2) Vgl. o.a. H. Comfort, *RCRF Acta* 4, 1962, 5 vv.; Elisabeth Ettlinger, *RCRF Acta* 4, 1962, 27 vv.; A. Oxé — H. Comfort, *Corpus vasorum Arretinorum*, Bonn 1968, 42 vv., nr. 144 vv., over Cn. Ateius en zijn arbeiders (slaven, vrijgelatenen?), met o.a. de stempels van Cn. Ateius Euhodus (nr. 160) en Cn. Ateius Xanthus (nr. 176).
- 3) Vgl. *Corpus inscriptionum Latinarum (CIL)* XIII 10004, 10 = A. W. Byvanck, *Excerpta Romana (ER, I-III, 's-Gravenhage 1931-1947)* II, 179, nr. 307, 10 (uit Bunnik-Vechten): L(ucii) Cesti Ti(), geschilderd op een amfoor.
- 4) Vgl. J. Garbsch, *Römische Zapfhähne*, *Bayrische Vorgeschichtsblätter* 40, 1975, 94 vv., speciaal 99 v.
- 5) A. Holder, *Alt-Celtischer Sprachschatz (I-III, Leipzig 1896-1907 [= Graz 1961-1962])* II, 433; F. Oswald, *Index of Potters' Stamps on Terra Sigillata, „Samian Ware”, Margidunum 1931*, 191 en 428; I. Kajanto, *The Latin Cognomina, Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Humanarum Litterarum*, 36, 2, Helsinki 1965, 42 (Oscisch) en 176.
- 6) Holder, a.w. (n. 5), II, 432 v.; K. H. Schmidt, *Die Komposition in gallischen Personennamen*, Tübingen 1957, 238 v.;

- D. E. Evans, *Gaulish Personal Names*, Oxford 1967, 223 vv.
- 7) G. Ulbert, *Römische Holzfässer aus Regensburg*, *Bayrische Vorgeschichtsblätter* 24, 1959, 6-29, speciaal 17-24.
- 8) A.w. (n. 7), 20, Vechten, 3.
- 9) W. Pleyte in: *Verslag Provinciaal Utrechtsch Genootschap 1895*, 157 en pl. III; *CIL XIII* 10033, 2; *ER II*, 194, nr. 322.
- 10) Ulbert, a.w. (n. 7), 29.
- 11) Zie over het Romeinse tolwezen o.a. Fr. Vittinghoff in: *Pauly-Wissowa, Realencyclopädie*, XXII (1954), 346 vv., s.v. Portorium.
- 12) Vgl. J. Viérin, Ch. Léva e.a., *Latomus* 20, 1961, 759 vv., vooral 791 vv. en 804 v. (over een Romeinse ton uit Harelbeke).
- 13) J. H. Holwerda, *Arentsburg*, Leiden 1923, 151 v. en pl. LXXI, afb. 109; Ulbert, a.w. (n. 7), 19.
- 14) N. 8 en 9; J. Breuer, *Revue des études anciennes* 20, 1918, 249 v.
- 15) J. Breuer, *Revue des études anciennes* 22, 1920, 207, I; Ulbert, a.w. (n. 7), 20, Nymwegen, 3.
- 16) J. H. F. Bloemers, *Nieuwsbll. van de Kon. Ned. Oudh. Bond* 1969, 42; 1970, 37; *Spiegel Historiae* 4, 1969, 405.
- 17) W. Glasbergen — W. Groenman-van Waateringe, *The Pre-Flavian Garrisons of Valkenburg Z.H.*, Amsterdam-London 1974, 36 en pl. 11: 5.
- 18) Zie n. 17; vgl. J. K. Haalebos, *Zwammerdam-Nigrum Pullum*, Amsterdam 1977, 284.
- 19) J. E. Bogaers, *Bulletin van de Kon. Ned.*

Oudh. Bond, ser. 6, 17, 1964, 219; W. Glasbergen, De Romeinse castella te Valkenburg Z.H. — De opgravingen in de dorpsheuvel in 1962, Jaarverslag van de Vereniging voor Terpenonderzoek 52-54, 1967-1970, 148 v.; Glasbergen-Groenman a.w. (n. 17), 6; M. D. de Weerd in: Ex Horreo, Amsterdam 1977, 255 vv. Vgl. Haalebos,

a.w. (n. 18), 283 v.

- ²⁰⁾ Vgl. A. W. Byvanck, ER III, 397 (overzicht van de hierop betrekking hebbende passages in de antieke litteratuur); id., Nederland in den Romeinschen tijd (I-II, Leiden 1943) I, 144 v.

Nijmegen, Berg en Dalseweg 150.